

לרש"י דבשביל לזכות בפאה בעינן שיפקיע בעלותו, או לפחות מגו דאי בעי מפקר, וגם בעינן שיוכה בה במגו דאי בעי זכי, וכשיטת ר"ת לקמן (י. תד"ה רב נחמן) דהזוכה לחברו מקבל החפץ תחומין דהמגביה, ואם כן לכשיזכה בעל השדה בעינן מגו דאי בעי מפקר ודאי בעי זכי, והם שני הפכים בנושא אחד, וזה לא יתכן.

ויעויין בח' הגר"ח (סטנסיל) מה שדן לגבי לקט, וי"ל דהתם הלקט משמיא מתברר, והוא לקט על השאר, וא"צ בו למגו דאי בעי מפקר אלא סגי בהפקר שאר השדה, אבל פאה היא פאה גם על עצמה'. (הגר"א נבנצל שליט"א. וע"ע במש"כ בספרו 'ביצחק יקרא' — סי' מז).

(נחלקו הראשונים ז"ל [ע' ריטב"א וסטמ"ק], בבעל השדה שהפריש פאה ואח"כ הפקיר שדהו — האם יכול לזכות בפאה לעצמו, או כיון שכבר חל שם פאה בעודו בעלים, שוב אין לו רשות בה. והוא הדין לענין מעשר עני, במפקיר שדהו — תלוי במח' הראשונים (חזו"א דמאי ט, ג). וע"ע: תוספות רעק"א — פאה ד, ט; שו"ת שבט הלוי ח"א קנג; שו"ת דובב מירשים ח"א נז; חדושי הגר"ח על הש"ס; שעורי הגר"ש רחובסקי — גטין יא).

'מגו דאי בעי מפקר נכסיה והוי עני וחזי ליה' — מבואר שאדם המפקיר כל נכסיו בכוונה תחילה, אף על פי שעושה כן בשרירות לב ללא כל הכרח, נוטל הוא מתנות עניים וצדקה (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ד לו. ונקט שם בפשיטות שחייבים לפרנסו מצדקה. ויש להעיר שמכאן אין ראייה אלא שרשאי ליטול מן הקופה, אבל לא שמענו חיוב על הקהל לפרנס לאדם כזה).

— מסתבר שמדובר באדם שאין לו עסק ומלאכה שיוכל להרויח לפרנסתו, שאם כן, אף על פי שהפקיר כל נכסיו, אסור לו ליטול צדקה מפני שמצוי לו להשיג מלאכה. אבל מי שיש לו מעות חייב להלוותו. ורק אם אין באפשרותו ללוות, כגון ששוהה עתה במקום אחר ואין מכירים אותו להלוותו, מפרנסים אותו מן הצדקה.

[ואפשר שמכספי צדקה שהפריש משל עצמו, יכול ליקח למחייתו עד שירויה שוב, כשיעור שהיה רשאי ליתן לעני אחד חשוב] (עפ"י אגרות משה שם אות ח).

דף י

ציונים והערות

'התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים' — על שליחות גט לאשה לגרשה בעל כרחיה, האם נידון זה וכיו"ב שייך לדין 'תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים' — ראה במובא בגטין יא:

בגדרי **'יד פועל כיד בעל הבית'**, האם יש בו ענין 'גופו קנוי' כבעבד עברי, או אינו אלא שעבוד לפעולה — ע' ריטב"א כאן; מרדכי פרק השוכר את האומנין (שמו); מחנה אפרים (ריש הל' שכירות פועלים; הל' שלוחין יא); שיעורי הגר"ש רחובסקי — קדושין יז.

ובפועל נכרי, חרש שוטה וקטן — ע' מחנ"א (הל' שלוחין ושותפין שם); נתיבות המשפט (קב); שער המשפט (קפב, א); המקנה — קדושין טז. או"ש הל' שכירות; מצפה איתן שבועות ג; הגהות וחדושים מהג"מ יוסף חנינא ליפא מיזליש — קדושין כג; גידולי שמואל — ב"ב פה:); ביצחק יקרא ח"א נט.

'מותיב ר' יעקב בר אידי נזיקין... מותיב ר' חייא בר יוסף פיאה' — לולא פרש"י 'נזיקין' — סדר נזיקין, היה עולה יפה לפרש 'נזיקין' — מסכת נזיקין, היינו שלש הבבות, כמקביל ל'פאה' שנקט שם המסכת. (אמת ליעקב. ומצינו כמה וכמה פעמים שמזכיר הש"ס שמות המסכתות — ע' למשל בקדושין ג. גטין קדושין וכתובות. ע"ע במובא ביוסף דעת ב"ק קב על 'כולא נזיקין חדא מסכתא').

'נטל מקצת פיאה על השאר — אין לו בה כלום. נפל לו עליה, פרס טליתו עליה — מעבירין אותו הימנה' — חילק הרישא והסיפא בלשונות שונות, כדי להשמיענו חידוש בכל אחת;

בהלכה הראשונה משמיענו שגם אותו מקצת פאה שכבר נטל וזרק — אין לו בה כלום [וכדברי רבי מאיר בתוספתא (פאה רפ"ב). ואין בדבר מחלוקת], וזהו קנס חכמים כדי שלא יתרגלו לעשות כן. ובסיפא השמיענו שמותר אף לכתחילה לעניים אחרים להעביר אותו הימנה, ואין בדבר משום 'עני המהפך בחררה' [אם משום שבהפקר אין אמור דין זה, אם משום שגם שאר עניים היו מהפכים בה מקודם] (רשב"א).

'כיון דנפל גלי דעתיה דבנפילה ניחא ליה דנקני, בארבע אמות לא ניחא ליה דנקני' — כתב הרשב"א: דוקא בקנין דרבנן אמרו כן, כיון שאינו קונה אלא בתקנת חכמים הרי זה כאומר אי אפשר בתקנת חכמים ששומעים לו, אבל בקניות דאורייתא אעפ"י שגלה דעתו — קנה. ויש חולקים. (כן הביא הר"ן בשם הרשב"א, שלא ככתוב לפנינו בחדושי). ויש מהראשונים שנוקטים שאף בקנין ד' אמות דרבנן אין קיימת סברא זו לפי המסקנא שתרצו בענין אחר (ע' ר"ן בשם רא"ה; חו"מ רסח, א. והר"ן חולק כי אין לעזוב לשון סתמא דגמרא ולתפוס לשון של אמורא מסוים. וכן דרך הגאונים לפסוק כלשון הגמרא הסתמית). וע"ע בדין זה בהרחבה, אדם הבא לקנות בתורת קנין מסוים שאינו מועיל עפ"י דין, האם פעולתו יכולה להועיל משום קנין אחר — בקהלות יעקב — קדושין א.

(ע"ב) 'כי תקינו ליה רבנן ארבע אמות — בעלמא, בשדה דבעל הבית לא תקינו ליה רבנן' — כתב הריטב"א להוכיח מכאן שחצר שאין לו בה אלא זכות דריסת רגל, כגון לעבור לביתו וכדו' — אינה קונה לו, כמו זה שלא תקנו לו קנין ד' אמות בשדה בעל הבית הגם שיש לו בה זכות דריסה — שאין קונה לו אלא חצר שאולה לשימוש ממש. והובאו דבריו בש"ך (חו"מ קצח סק"ו). וכתב שם שה"ה בשכירות).

ונראה שעיקר ראייתו אינו מעצם הדין האמור כאן לענין עניים, אלא מלשון הגמרא 'ואע"ג דזכה ליה רחמנא בגוה... והלא אין קנין ד' אמות אלא מדרבנן, ומדוע האריכו בכל זה — אלא הכוונה שאילו זכות העניים בשדה היתה חשובה כהשתמשות, היה שייך לתקן להם קנין ד' אמות. ולכך הוצרכו לומר שאין זה כשימוש ממש. (עפ"י בית הלוי ח"ג מה, ד [וע"ע בחדושי הריטב"א 'החדשים']. וע' במה שהעיר על דבריו הגרמ"ל מן בספרו דברי מרדכי סי' כז).

'חצר משום ידה איתרבאי... חצר משום שליחות איתרבאי...' — יש לפרש שאף לפי הצד 'משום שליחות', הקנין בעצמו חל מתורת 'יד', שכן אף השליח הלא אינו קונה למשלחו אלא כשעשה

מעשה קנין. והנידון אם חצר נתרבתה מטעם 'יד' או מ'שליחות' הוא רק לענין יחס קנין החצר אל הבעלים, האם קונה לו מחמת היותה רשותו, כמו היתה יד גדולה, או אותו מעשה-קנין שנעשה ע"י החצר, מתייחס לבעלים מתורת שליחות (דבר אברהם ח"א כא, כג. ובוה פרש הדין שחצר מהלכת אינה קונה אף אם משום שליחות אתרביא [והראשונים לעיל ט עמדו על קושיא זו. ערשב"א ריטב"א ותורא"ש] — מפני שאינה דומיא ד'ידו'. [ושמא יש להעמיס באורו בדברי כמה מהראשונים]. מאידך, כאשר אינו עומד בצד חצרו, שאז אין הגרעיותא בחצר עצמה אלא ביחסה לבעלים, שם מועיל מדין שליחות. וע"ע בדרך דומה בספר אמת ליעקב).

במסקנת הענין נחלקו שיטות הראשונים, איזו חצר מועילה מתורת יד ואיזו מתורת שליחות — ערי"ף, רא"ש, ר"ן ועוד. וע"ע: חדושי בית מאיר; חדושי הגרנ"ט — קמט; 'חדושי הגר"ח על הש"ס'; דברות משה; אג"מ חו"מ ח"א סד.

'היכא אמרינן דאין שליח לדבר עבירה, היכא דשליח בר חיובא הוא, אבל בחצר דלאו בר חיובא הוא מיחייב שולחו... היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד, אבל חצר דבעל כרחיה...' — מבוואר ברמב"ן ובר"ן שדינים אלו נלמדים ממה שריבתה תורה חצר בגנבה, ואינם מסבא בעלמא.

יש אומרים שאין כאן מחלוקת בין שתי הדעות, אלא כל אחד נתן טעם אחר (כן מובא בחדושי הריטב"א 'החדשים' בשם רבותיו). ואולם מדברי שאר ראשונים ופוסקים נראה שיש כאן מחלוקת לדינא (ערא"ש ור"ן; חו"מ ר"ס קפב וסו"י שמח).

ויש מפרשים שיסוד המחלוקת הוא הואיל ודין זה, אין שליח לדבר עבירה, נלמד (במסכת קדושין מא-מב) משחוטין חוץ או משני כתובים הבאים כאחד בטביחה ומכירה וכו', ובנוסף לכך נאמר טעם בדבר, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין — אם כן, האם דוקא באופנים הדומים לאותן הלכות, ששולחו לעשות העבירה עצמה, רק בזה נתחדש הדין ונאמרה סברת 'דברי הרב...', ולא כשהשליח אינו עובר מחמת עצמו אלא משום שמכשיל את חברו, או שמא הלא סברת 'דברי הרב...'. מצד עצמה שייכת בכל אופן, כי מכל מקום אסור לו באיסור גמור לעשות שליחות זו משום 'לפני עור' (עפ"י תוס' רבנו פרץ).

על החילוק שכתבו התוס' בין שליח כהן לישראל [והרבה ראשונים אינם סוברים לחלק בכך] — ע' תור"פ ותורא"ש שתי סברות. וע"ע בספר אמת ליעקב — פרשת קדושים יט, יד. על עניני שליחות לדבר עבירה הנוגעים לסוגיתנו — ע' במובא ביוסף דעת קדושין מב. על הקפת קטן — ע' במצויין בניזיר נו. וע"ע מנחת חינוך רנא; חדושי הגרנ"ט — שבועות רב; אילת השחר כאן.

סיכומי דינים שיטות

קנין ד' אמות בדיני ממונות

קנין ד' אמות — תקנת חכמים. טעם התקנה, במציאה: שלא יבוא לידי מריבה. וכן תקנו שיועיל גם בגט, וממילא גם בקדושין. והטעם — משום עיגונא. (ראשונים. ואעפ"י שהוא קנין דרבנן, הקנו לה חכמים את המקום לאשה משום הפקר בית דין הפקר, וממילא הרי נמצא הגט בחצרה דאורייתא (חדושי הריטב"א 'החדשים'). והרי"ד כתב שקבלה היתה בידם מסיני באשה, שארבע אמות קונות לה).

ישנה דעת אמוראים בירושלמי החולקת על תקנה זו. ואין הלכה כמותה. ויש אומרים שאף דעה זו מודה במציאה וחולקת רק במתנה (ע' שטמ"ק).
בגניבה לא תקנו חכמים קנין זה (תוס' כאן ובכתובות לא: ועוד).

קנין ד' אמות הרי הוא כקנין חצר, (כלשון הגמרא 'למיהוי חצירו לא זכה ליה רחמנא'), ולמי שאין קנין חצר קונה לו, אין לו גם קנין ד' אמות (כקטנה וקטן — כמפורט בסוגיא).
[ונחלקו ראשונים בהגדרת התקנה, האם הקנו לו חכמים [מדין 'הפקר בית-דין הפקר'] את שטח הקרקע, ונעשית כחצרו לקנות לו (ר"ן גטין עח. רבנו פרץ וריטב"א [החדשים] כאן. וע' שו"ת רעק"א רכא; אילת השחר; הר צבי כאן, ועוד), או שמא לא הקנו לו את המקום כלל אלא את החפץ המונח שם (רמב"ן שם. עפ"י האבנ"מ ל סק"ה ועוד)].

מבואר בגמרא שאם נופל על המציאה או פירס טליתו על הפאה וכד', הואיל וגילה דעתו שנוח לו לקנות בפעולות אלו, לא קנה בד' אמות. ואולם כמה פוסקים סוברים שלפי מה שתרצו בגמרא תירוצים אחרים, אין קיימת סברא זו לפי האמת, ובכל מקום שמועיל קנין ד' אמות, אין חילוק אם נפל עליה אם לאו (ער"ן בשם רא"ה; חו"מ רסח, א).

ואם התחיל לעשות קנין מעולה, אפשר שדברי הכל לא קנה בקנין ד' אמות (כן מבואר בנתיבות המשפט קצו, א עפ"י חו"מ קצח, יב).

צ"ע במה שאמרו (לעיל ט.) בטלית שהגביה אחד חציה שע"ג קרקע ואחריו הגביה אחר חציה שע"ג העמוד — קנו שניהם. מדוע לא נאמר הואיל והגבהת חציה לבדו אינה כלום, יקנה הראשון מדין ד' אמות. ודוחק להעמיד ברה"ר וכתב ששת דלא קנה בד' אמות, או להעמיד באופן שהיו שניהם בד' אמות יחדיו.

וצריך לומר שנחשב כהתחיל בקנין הגבהה, לכך לא קנה בד' אמות. ואעפ"י שמן הסתם לא היתה דעתו להגביה יותר מחצי, אין זה דומה לנפילה, כי מ"מ היתה דעתו על פעולת קנין אלא שלא השלימה.

לדעת רב ששת, אין קנין ד' אמות אלא בסימטא או בצדי רשות הרבים. לא ברשות הרבים עצמה. ולדברי רב פפא, אין העניים קונים מתנותיהם בשדה בעל הבית בקנין ד' אמות, שלא תקנו שם קנין זה.

קנין ד' אמות אינו צריך אמירה מפורשת, כמפורש בגמרא. וכתב הט"ז (חו"מ רסח) שכמו כן קונות לו שלא מדעתו, כחצר.

הוכיח זאת מדברי הראשונים (ע' רשב"א ר"ן ונמו"י) שלא תקנו שיקנה באופן שהחפץ המונח שם יש לו בעלים, שמקומו קנוי כבר לבעליו ואין יכול זה לקנות — הרי שהד' אמות נקנו לבעלי החפץ הגם שאין כלל בכוונתם לקנות, אדרבה הלא ברצונם להקנות.

ולא הבנתי הראיה, שם קנוי מקום החפץ לבעלים, ולא מדינא דקנין ד' אמות (שו"ר בקהלות יעקב ב"ב כז). ועוד, לדבריו הכי נימא דיקנה לו ד"א כשיש לו כוונה הפכית, והלא בפירוש אמרו כאן שאם גילה בדעתו דלא ניחא ליה דליקני בד' אמות לא קנה. ואם כן על כרחך אין להוכיח מד' אמות הקנויות לבעל החפץ הרוצה למכרו.

ואולם מלבד ההוכחה האמורה, נתן הט"ז סברא בדבר; מאותו טעם שתקנו קנין זה, דלא ליתו לאינצויי, מפני טעם זה עצמו מסתבר שיקנה ללא כוונה, כי שוב יבואו לריב, שיאמר לא נתכוונת לקנות. ומדבריו משמע [מדהשוה לחצר], שאפילו לא ידע כלל על קיומו של החפץ — קונה.

וצ"ב, שממה שאמרו 'גלי דעתיה דבנפילה ניחא ליה דליקני... משמע לכאורה שצריך דעתו לקנין, שהרי ודאי אין זו סברה שמתכוין בדוקא שאינו מעונין בקנין ד"א, אלא גילה דעתו שרוצה לקנות כשיגיע לידיו. ואם נאמר שגם ללא שיוודע כלל קנאה, לכאורה לא מסתבר שרצונו זה לקנותה בידו ממש, ימנע את קנין ד"א.

ועוד, לדעת הט"ז היה צריך לחלק שראה את המציאה דוקא קודם שנכנס לד' אמותיה, כי אם נכנס מקודם שראה, הרי כבר קנאה. [ועוד יש מקום לדון, שכשלא יודע מן החפץ כלל לא גרע מיאוש, אלא שבחצר אין מועיל יאוש ברשותו, משא"כ בד' אמות שבוין].

על כן לולא דבריו היה נראה שלא קנה בלא ידיעתו. ושור"ר מפורש בתשובת ריב"ש (שמה), שד' אמות אינן קונות לו שלא מדעתו. וי"ל שאין חשש מצוי למריבה כאשר לא ידע כלל מהחפץ, שהרי אם לא ידע, ברוב המקרים השני קדם לו ונטלה. [ואם ידע מהחפץ — מסתמא מתכוין לקנות]. וחשש אינצויי נראה שהוא רק בעת המציאה ונטילת החפץ, לא אחר שאחד מהם כבר מוחזק לבדו.

[ונראה שגם לדעת הט"ז לא קנה אלא אם נודע לו מהחפץ ורצה לקנותו קודם שזכה בו אחר, אבל אם לא נודע לו עד שזכה בו אחר — לא, שאל"כ הלא כל אדם שעבר בד' אמות של החפץ יוכל לטעון שלי הוא].
יש אומרים [עפ"י הירושלמי] שלהלכה קנין ד' אמות צריך אמירה, וכדין חצר שאינה משתמרת, שיש סוברים שצריך לומר 'תקנה לי שדי' (ע' שיטה מקובצת בשם רבנו יהונתן; בהגר"א להלן יא. ובחור"מ רסח ס"ק יא — בדעת הרמב"ם. ואולם הרשב"א להלן יא. נקט כסוגיתנו).

אין הפרש [בהפקר או בפאה] אם קדם האדם לחפץ או החפץ לאדם (ראשונים כאן; ש"ך חו"מ ר סק"ה. וע' בבית הלוי ח"ג מה, ג ח).

שיטת הראב"ד (הביאור הראשונים ט, והטור חו"מ רסח) שאין קונות לו ד' אמות אלא בעומד ולא במהלך. ויש חולקים (ע' בתורא"ש ט במוסגר. וע"ע בפוסקים חו"מ שם ובספר הפלאה — כתובות לא: דבר אברהם ח"א כא סוף אות ג).

ברא"ש מובא שכל שהחפץ מונח על הקרקע קנה גם אם האדם הולך. יש להעיר שאף הראב"ד לכאו' אינו מדבר באופן זה אלא כשהחפץ נד גם הוא ואינו על הקרקע, ע"ש לענין קלתה.

אפשר לזכות חפץ של הפקר לאחר או להקדש, על ידי קנין ד' אמות. וכן פועל זוכה לבעל-הבית בד' אמות (עפ"י ראשונים כאן; ר"ן נדרים לד: וע' חו"מ ר).

היה אדם אחר עומד באותן ד' אמות קודם שבא זה — אין קונה בד' אמות (עפ"י אה"ע ל, ד). והעלו כמה אחרונים (ע' תורת גטין קלט, יד; שו"ת רעק"א החדשות צו. וע' דבר אברהם ח"א כא, ג) [דלא כבית שמואל (סקכ"ד)], דוקא אם יש לזה הבא תחילה, זכויות כמו זה הבא לקנות, אבל אם אין לו כל שייכות וזכות בחפץ, אינו מונע מאחר לקנות.

כתב בעל המאור (עירובין פ"ד): יש לו לאדם שמונה על שמונה אמות, והוא באמצען. יש להסתפק האם יש לו תוספת האלכסון, כפי שקצת משמע כן מדבריו, מהשוואתו קנין ד"א לקניית שביתה בשבת. או שמא יש לחלק, ויתפרש שמונה על שמונה — בעיגול. וע' בשו"ת חבל יעקב ח"א יג.
וכן יש לעיין האם יכול בבת אחת לקנות שני חפצים משני צדיו, שיש בין שניהם יותר מד"א. ולענין שבת כתב בצמח צדק (מלואים) שאין לטלטל בבת אחת יותר מד"א.

ובשם הרבי מאוסטרובצא מובא (ע' 'מעינה של תורה' — בהעלותך) חישוב 'הממעט אסף עשרה חמרים' — לפי קנין ד' אמות בעיגול (והביא זאת בשם השטמ"ק), ולכל סביבות האדם.

הראשונים הביאו מן הירושלמי שיש קנין ד' אמות גם במכירה ובמתנה (בסימטא), ואף על פי שטעם התקנה לא שייך כאן, השוו חכמים מידותיהם, כי אין סברא לגרע קנין שיש בו דעת אחרת מקנה, מהפקר ומציאה. ויש חולקים (ע' בראשונים כאן ובש"ך רמג סק"ט).

ענינים וטעמים

ד' אמות של אדם

זו לשון רבנו צדוק הכהן זצ"ל מלובלין על ענין ד' אמותיו של אדם:
'...ועל זה אמרו (ברכות ה.) אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה — זהו משכן הקב"ה שהוא הצלם אלקי חופף עליו ושוכן בקרב מחוץ בהתבוננו בהלכה ותורת ד'.
ואמרו 'משחרב בית המקדש' — רצה לומר, דשם היתה השראת שכינתו יתב"ש בעולם, עדיין היא נמצאת בנפש, שהיא בכל חלקיה דוגמת בית המקדש (כמו"ש בוהר). ועל ידי זה חזרת להיות (השכינה) בעולם, שהנפש מוגבלת בגוף שהוא מוגבל במקום והמקום הוא בעולם. ואמרו ז"ל: ד' אמות הוא מקומו של אדם בכל מקום. לכן אמרו ד' אמות של הלכה' — רצה לומר 'הלכה' — ההילוך והנהגה עפ"י התורה ווכך קבלתי, דד' אמות של הלכה אין רצונו לומר לימוד הלכה דוקא אלא ההתנהגות עפ"י הלכה...'. (דובר צדק עמ' 40).

'ענין ד' אמות של הלכה — כי קומת אדם ד' אמות. או רשותו של אדם ד' אמות, דלכן קונין לו בכל מקום. וזהו ד' אמות רשות ההלכה...'. (קומץ המנחה עמ' 14).
עוד בענין ד' אמות, ופירוש נחמד בסוגיא ע"ד דרוש ורמו, ע' נועם אלימלך — קרח עה"פ וידבר... קח מאתם... מאור עינים — ליקוטים, עה"פ שאו מרום עיניכם.

'...אבל הכניסה לארץ היא הנהגה טבעית שיקבלו חייהם על פי טבע ומנהג דרך ארץ, בחרישה וזריעה וקצירה, שדבר זה נראה כנפרד מההכרה שהכל מהש"י, רק על זה היה הענין מתן הארץ שאוירא דארץ ישראל מחכימם (כמ"ש ב"ב קנח). בזה בחכמת האמת (ע' ב"ר פט"ז), להכיר שגם מה שהם מסגלים בהשתדלותם מרכוש ומזון — הכל הוא מהש"י, וכמו שנתבאר למעלה, שזה ענין ארץ ישראל, שהארץ מיוחסת לישראל, שכמו שנפשות ישראל חצובים ממקור כזה להכיר שהכל מהש"י, כך ענין קדושת הארץ.
ולכך אמרו (ע' תוס' ב"ב מד:) שאין לך אדם מישראל שאין לו ד' אמות בארץ ישראל, שד' אמות הוא שיעור מקום השייך לאדם, כמו שאמרו (ב"מ י.) ד' אמות של אדם קונות לו בכל מקום שהם שלו. וכל נפש פרטית מישראל יש לו מקום פרטי בארץ ישראל השייך לו, שהארץ היא מקום לישוב בני אדם, ומאחר שהש"י קבע ארץ זו לצורך ישיבת בני ישראל, ע"כ יש בה חלק לכל אחד מישראל. וכללות הארץ נקרא 'ארץ ישראל' כמו כללות הכנסי' 'כנסת ישראל', ששייכת לכל הכנסי' ואומה הישראלית, שהם בהשתדלותם ועסקם הטבעיים ימצאו די מחייתם שם ולא בלחם מן השמים.

והיא בענין חיות הנפש ממש דוגמת תורה-שבעל-פה שהיא חכמות שבני אדם מולידיים מעצמם משכלם, רק שיודעים שהוא מהש"י ואז נקרא 'תורה שבע"פ', אבל כשאינו יודע שהוא מהש"י אז נקרא 'חכמה חיצונית', והיא 'ארץ העמים', כי חיי הגוף וחיי הנפש ענין אחד, שהרי מלובשים זה בזה, רק שכל אחד יש לו לבוש וגוון אחר... (לקוטי מאמרים, עמ' 84).

*

'ראה את המציאה ונפל עליה ובא אחר והחזיק בה — זה שהחזיק בה זכה בה' — כתבו בתוספות שהמחזיק בה אפילו 'רשע' אינו נקרא, ואינו דומה לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלו שנקרא רשע, משום ששם יכול למצוא חררה אחרת לקנותה, אבל במציאה והפקר אין לומר כן. (וע' במובא בקדושין נט. — על שיטות הראשונים).

מובא בשם הרבי מקוצק טעם אחר: הממהר להקדים את העני המהפך בחררה וחוטפה לעצמו — הרי הוא רשע, מפני שמן השמים מיועדת חררה זו לאותו עני שמזדמן אליה ומהפך בה, וזה בא ונטל חלק לא לו. אבל המחזיק מציאה שאדם אחר נופל עליה, אינו נוטל את חלק חברו, כי אילו היה מגיע לו מן השמים, לא היה צריך להבהל וליפול עליה. ולא עוד אלא שחפזו ונפילתו מורים על חוסר בטחון בה', ולכן זה שהקדימו והחזיק — אינו רשע... (נפלאות חדשות).

דף יא

'יודע אני שעומר שיש לי בשדה פועלים שכחוהו, לא יהא שכחה...' — שיטת כמה מהראשונים שחצר שאינה משתמרת אינה קונה אלא באמירה מפורשת 'תקנה לי שדי'. ולפי זה מדוייקת לשון 'לא יהא שכחה', כי אין די בכך שהוא זכור והרי אינה שכחה, אלא רק כשאומר שחפץ בו — קנאו, ואף כי אין כאן קנין גמור מן ההפקר (ע' רמב"ן. וע"ע באילת השחר. ויש ראשונים שכתבו שלשון זו אינה בדוקא).

[מסופר על הגר"ז מבריסק זצ"ל, כשהביאו לו משלוח מנות בפורים, היה ממתין עד שיונח על השלחן ואז היה אומר תקנה לי חצרי (מובא ב'זכור לדוד' עמ' 100). ושמה דעתו לחוש שמא נחשב הבית כחצר שאינה משתמרת לו משום שאר בני הבית שיכולים ליטול, וכמש"כ התוס' בסוגיתנו, ולכך הקפיד על אמירה — כשיטת הרמב"ם רמב"ן ר"ן וריטב"א. וע"ע קהלות יעקב סוס"י כד].

'עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע...' — אחת השאלות ששאלו התוס' (בקדושין כו) על פרש"י, אם מדובר כאן על קריאת שם, היה לו לפרש את הכמות של המעשר, ואין די באמירת 'עישור שאני עתיד למוד...'. וכן יש להוכיח מכמה מקומות, שבהפרשת מעשר אין די לומר 'עישור' אלא צריך לדעת את כמות הפירות שמעשר.

ונראה שגם רש"י אינו חולק בדבר, אלא סובר שמספיק אומד הדעת לשער את הכמות בערך. וגם לפי דעת התוס' נראה שאין הענין בהזכרת הכמות בעת קריאת השם, אלא עיקר הכוונה שצריך לדעת את הכמות.

א. אפילו לא הקנה לו הבהמה אלא השאילה לו כדי לקנות הכלים שעליה משום 'חצר' — קנה בכפותה (עפ"י תוס'). ולפירוש הרשב"א והריטב"א, נידון זה עצמו נסתפק בו רבי אלעזר, האם כשנותן לו הבהמה רק כדי לקנות הכלים נחשבת היא כ'חצר'.

ב. לכאורה נראה להוכיח ממה שאמרו (בקדושין כה) שאפשר לקנות פיל על ידי שהוא עומד על ארבעה כלים, שאפילו אם הדבר בולט ברובו מה'חצר', קונה. [ואף כאן, אפילו היו הכלים בולטים מן הבהמה הכפותה]. אך יש סוברים שבקנין 'יד' צריך שיהא החפץ כולו בתוך היד, ומסתבר שלשיטתם הוא הדין ב'חצר'. ויש לדחות הראיה מהסוגיא בקדושין (ע"ש).

ה. חצר מהלכת אינה קונה. ואפילו בהמה עומדת, כל שאינה כפותה ויכולה להלך — הרי זו חצר מהלכת, כאמור. (אם המצא תמצא בידו... — לא נתרבתה חצר אלא דומיא דידו, שאינה נדה מהאדם ומשתמרת. עפ"י רש"י).

יש סוברים שמלבד כפותה צריך שתהא הבהמה ישנה כדי לקנות כלים שעליה. ויש אומרים שאין צריך, בפרט כשיש דעת אחרת מקנה. (ע' בראשונים בגטין עה; תור"פ ותורא"ש).

ואולם הספינה קונה את הדגים שנפלו לתוכה וכד', שהספינה עצמה נחה והמים הם שמביאים אותה הנה והנה. וכן אדם המהלך ברשות הרבים ונתנו לו דבר לתוך חיקו או לתוך סלו — קונה, שהסל נח והאדם הוא שפוסע תחתיו (בדומה לידו של אדם שהיא נעה ונדה על ידי הגוף).

דפים ט — י

כ. מי שראה מציאה ואמר לחברו תנה לי, מה הדין באופנים דלהלן?

א. נטלה ואמר אני זכיתי בה.

ב. נתנה לו ואחר כך אמר אני זכיתי בה תחילה.

א. היה רכוב על גבי בהמה וראה את המציאה ואמר לחברו תנה לי. נטלה ואמר אני זכיתי בה — זכה בה.

לדעת האומרים המגביה מציאה לחברו קנה חברו, דין זה אמור רק כשאמר 'תנה לי', אבל אמר 'זכה לי' — הרי מיד שהגביה זכה עבור חברו ושוב אין יכול לזכות בה בעצמו (רבי יוחנן). ואולם אם טענתו היא שמתחילה בשעת ההגביה לעצמו ולא בשביל חברו — זכה. (ובכך העמיד עולא את משנתנו). כיוצא בזה יש לדון בשאר מקומות, כשאמר לו חברו לעשות פעולה מסוימת בשביל מטרה כלשהי, ועשה זה בשתיקה, יכול לטעון אחר כך שעשה הדבר לשם מטרה אחרת. (ע' שו"ת הרשב"א ח"ב קג ונכפלה בשו"ת הריטב"א פד).

ולמאן דאמר המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו, אפילו נתכוין בשעת ההגביה לזכות לחברו ואחר כך חזר בו ונטלה לעצמו — הריהי שלו.

כן מבואר בגמרא. וצ"ל שגם לפרש"י שבע"ה שעשה שליח לתפוס לו — קנה, היינו דוקא בבע"ח לפי שיש לו קנין שעבוד, יכול להעביר זכותו וקנינו לשליח, אבל במציאת הפקר אין מועילה שליחות במקום שחב לאחרים.

ב. אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחילה (ונתתיה לך כפקדון בעלמא. מפרשים) — לא אמר כלום.

אם הגביה בפירוש בשביל עצמו, אעפ"י שנתן אחר כך לחברו בסתם — בתורת פקדון הוא שנתנה לו, כי כשאמר שמגביה לעצמו, ביטל שליחותו ודבריו של חברו, וכשחזר ונתן לו בסתם, הריהו כנותן לחברו טליתו סתם, שאין המקבל יכול לומר בתורת מתנה קבלתי עד שיאמר לו זה בפירוש במתנה אני נותן לך (רשב"א. וצ"ע בחזו"א (אה"ע לח, טז) שנקט [אף בדעת הרשב"א, ע"ש] שנתנה בסתם מתפרשת כמתנה ולא כפקדון. וע"ע קהלות יעקב כא).

**כא. א. מי שליקט את הפאה ואמר הרי זו לפלוני עני — האם זכה אותו פלוני?
ב. התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים — מה הדין?**

א. מי שליקט את הפאה ואמר הרי זו לפלוני עני — רבי אליעזר אומר: זכה לו. וחכמים אומרים: יתנה לעני הנמצא ראשון. עולא העמיד מחלוקתם בעשיר [ונחלקו האם אומרים 'תרי מיגו' — מגו שאם רוצה מפקיר נכסיו והריהו עני, ומגו שהיה זוכה לעצמו זוכה גם לחברו]. אבל בעני דברי הכל זכה לו, שמתוך שהיה יכול לזכות לעצמו זוכה עבור חברו העני. ואילו רב נחמן רב חסדא סוברים המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו משום שהוא כתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים, הלכך אף בעני ועני לא זכה לו לחכמים.

א. רש"י כתב שמדובר באדם מעלמא אבל בעל השדה — לדברי הכל לא זכה, כי אינו יכול לזכות לעצמו אפילו הוא עני, כפי שדרשו (מלא תלקט לעני...). להזהיר עני על שלו. [וכן נקט הרדב"ז (מתנות עניים ב, יט) לעיקר]. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שגם בעל השדה יכול לזכות לאחר ב'מגו' שיכול להפקיר נכסיו ושדהו בכלל והיה בעצמו זוכה בפאה. ויש חולקים וסוברים שאף בכגון זה שהפקיר שדהו, אינו רשאי לזכות בעצמו.

ב. לפרש"י במסכת ביצה (לט) נחלקו רב ששת ורב נחמן על המגביה מציאה לחברו שלא קנה חברו, האם המגביה עצמו זכה בה אם לאו. ואותה מחלוקת שייכת לענין פיאה, בעני המלקט עבור עני אחר, לדברי האומר לא זכה לו — האם יתנה לעני הנמצא ראשון או זכה בה הוא עצמו (עפ"י רמב"ן). ויש חולקים על רש"י כי לדעתם ודאי לא קנה המגביה עצמו, שהרי לא נתכוין לכך (ערשב"א ועוד).

ג. הלכה כחכמים וכעולא, הלכך אם היה המלקט עני — זכה לעני אחר. ואם עשיר — יתנה לעני הנמצא ראשון (רמב"ם מתנות עניים ב, יט; ר"ן יב.).

ב. התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים — לא קנה. רב חסדא (בגטין יא) רצה לתלות בשאלה זו מחלוקת רבי אליעזר וחכמים לענין פאה. האם אפשר לזכות לעני פלוני. ורב פפא דחה, שמא רק כאן זכה לרבי אליעזר משום שהיה יכול לזכות לעצמו, משא"כ בתופס לבע"ח. או שמא רק כאן לא זכה לחכמים, משום אזהרה מיוחדת לא תלקט. לעני... — לא תלקט לו לעני.

א. מרש"י משמע שאם עשאו בעל חוב שליח — קנה. והתוס' והרי"ד והרשב"א והר"ן והריטב"א הוכיחו שאין חילוק אם עשאו שליח אם לאו. ואפילו כתב לו הרשאה לתפוס חובו — אין מועיל (רא"ש).

יש מי שכתב בישוב שיטת רש"י, שאמנם אם בעלי חובות גילו דעתם שרוצים לתפוס — לא קנה אפילו עשאו שליח, אבל בלאו הכי תופס לבע"ח קנה כל שעשאו שליח (עפ"י שבט הלוי ח"ח שה, ג).

- ב. אפטרופוס יכול לתפוס לבעל חוב, שידו כיד הבעלים. יש אומרים שתקנה מיוחדת היא במקום הפסד ויש אומרים מן הדין (ערא"ש).
- ג. כאשר אינו חב לאחרים, כתב הרי"ף (בתשובה. מובא בחדושי הרשב"א והר"ן) שאינו יכול לתפוס לבע"ח אלא אם יש לו הפסד, כגון שהלווה ירד מנכסיו ונראה לבית דין שעד שיבוא בעל חוב יתפסדו הנכסים [ותקנה היא שהתקינו שיכול לתפוס לבע"ח, הגם שאינו בעל דברים. או מדין השבת אבדה. ער"ן ועוד], אבל בלאו הכי — אין יכול לתפוס. ודעת הרא"ה שלעולם אין יכול לתפוס אלא אם עשאו שליח בפירוש, אבל אמר לו גבה חובי אינו רשאי לתפוס (מובא בר"ן; בריטב"א גטין יא: שו"ת הריב"ש קז). ואין כן דעת הר"ן והריטב"א, כי זכין לאדם שלא בפניו.
- ד. תפיסה האמורה כאן היא תפיסה הראויה לקנות כגון במשיכה, אבל לא בהחזקה בעלמא ללא קנין (עפ"י ריטב"א).
- ה. התוס' (ותורי"ד) הוכיחו שאפילו למאן דאמר מגביה מציאה לחברו קנה חברו אפשר שתופס לבע"ח לא קנה — מפני שאין יכול לייטול לעצמו אין יכול לזכות לחברו. ולפי טעמם, אם היה התופס נושה בעצמו, יכול לתפוס לבע"ח אחר, מגו דבעי זכי לנפשיה (ר"ן וריטב"א). ואילו דעת הרמב"ן והריטב"א שבכל אופן אין יכול לתפוס לבע"ח.

דף י

כב. האם יד פועל כיד בעל הבית, ולמאי נפקא מינה?

רב נחמן אמר: יד פועל כיד בעל הבית. ולכך פועל שנשכר למלאכה סתם, כגון 'עשה עמי מלאכה היום' — מציאתו של בעל הבית, אף על פי שהמגביה מציאה לחברו לא קנה חברו [לדעת רב נחמן]. ואף על פי שפועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום (ולדעת חכמים ידו על העליונה, שאפילו נתייקרו הפועלים עתה, אין מנכים לו מחצי שכרו. עתוס'), זהו משום כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם — ולא עבדים לעבדים, אבל כל זמן שלא חזר בו הפועל, ידו כיד בעל הבית.

יש סוברים שכשם שעבד עברי אינו משתחרר במחילה אלא בקנין, כי גופו קנוי (קדושין טו.). הוא הדין פועל, לא נמחל שעבודו באמירה בעלמא ללא קנין. ויש חולקים. (עריטב"א; שו"ת הרשב"א ח"א תתעג; מרדכי פרק האומנין — שמו; שו"ת הרדב"ז ח"א שלג; מחנה אפרים ריש הל' שכירות פועלים, ובהל' שלוחין יא).

עוד בענין מציאת פועל — להלן יב. ובדין חזרת פועל בחצי היום — להלן עז.

כג. מה הדין במקרים דלהלן?

- א. ראה את המציאה ונפל עליה ובא אחר והחזיק בה.
- ב. נטל העני מקצת פאה וזרק על השאר, או נפל עליה או פרס טליתו עליה.
- א. ראה את המציאה ונפל עליה ובא אחר והחזיק בה — זה שהחזיק בה זכה בה. ומבואר בגמרא שרק משום שנפל וגילה בדעתו שאין נוח לו לקנות בד' אמות, לכך לא זכה, אבל אם לא נפל — קונה את המציאה בד' אמות.
- ולדברי רב ששת אין קנין ד' אמות ברשות הרבים, אלא בסימטא או בצדי רשות הרבים.

ב. נטל מקצת פאה וזרק על השאר — אין לו בה כלום. (אפילו אותו מקצת שנטל כבר וזרק, קנסוהו חכמים שיפסידנו כדי שלא יעשו כן. רשב"א).
נפל לו עליה, פרס טליתו עליה — מעבירים אותו הימנה (עניים אחרים). וכן בעומר שכחה. ואם לא גילה בדעתו שחפץ לקנות בכך, אפשר שקונה בד' אמות. ואילו רב פפא אמר שלא תקנו קנין ד' אמות בשדה של אחר, הואיל ואינה חצרו לכל דבר אלא להלך בה וליטול הפאה.
התוס' כתבו שאעפ"י שפירס טליתו וכד', המעביר אותו הימנו אינו נקרא 'רשע', שבהפקר אין אמור הדין 'עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע'. ואין כן דעת רש"י רמב"ן ורי"ד (בקדושין נט. עפ"י בהגר"א). ואפשר אף לדעה זו כאן העניים מעבירים ממנו לכתחילה, כי גם הם היו מהפכים בה אלא שקדם זה ורצה לזכות בנפילה או בפריסת טלית (עפ"י רשב"א).

כד. קנין ארבע אמות — כיצד?

אמר ריש לקיש משום אבא כהן ברדלא: ארבע אמות של אדם קונות לו את המציאה. תקנת חכמים היא כדי שלא יבוא לידי מריבה. וכן בגט (משום עיגונא. ראשונים).
נחלקו הראשונים האם במקח וממכר תקנו ד' אמות. ובגנב לא תקנו.
כאמור לעיל, לדברי רב ששת [י"ג: רב אשי] לא תקנו קנין זה ברשות הרבים, שהרבים דוחקים שם. ולרב פפא לא תקנו בשדה של אחרים [אפילו בענין שהתורה נתנה לו זכות בתוכה, כגון פאה לעני].
א. הלכה כרב ששת וכתב פפא. (רי"ף ועוד).
שדה שאין לאחרים רשות להיכנס לשם, או שדה המשתמרת לבעלים — אין בה קנין ד' אמות לאחרים, אף לא במציאה שאינה של בעל השדה. ומדברי הרמב"ם (גזילה יז, ט) משמע שכל שדה של חברו אין קונים בה בד' אמות, אפילו אינה משתמרת לבעליה (רמב"ן). והריטב"א נקט כדעה אחרונה.
ב. כתב הריב"ש (תשובה רה): בית הכנסת, לענין גטין דינו כסימטא שהרי רגילות הוא שענינים כאלה נעשים שם, הלכך ד' אמות קונה לה שם.
מפשטות הסוגיא נראה שאין צריך לומר 'אקנה'. (ויש שנוקטים להלכה שצריך אמירה, כדין חצר שאינה משתמרת).
עוד אמרו בגמרא [כתירוץ לקושיא מהמשנה], שאם גילה בדעתו שחפץ לקנותה בדבר אחר, כגון שנפל עליה וכד' — לא קנה בד' אמות.
ויש אומרים שלפי התירוצים האחרים בגמרא, אין קיימת סברא זו לפי האמת. וכן דעת הרי"ף והרא"ש להלכה. (וכן נראית דעת הרמב"ם וכ"כ הרא"ה. וכן פסק הרמ"א — חו"מ רסח, א). ויש חולקים (עפ"י רשב"א; מ"מ בדעת הרמב"ם).
ואולם אם התחיל בפעולת קנין מעולה, לא קנה בד' אמות לדברי הכל (ע' נתיבות המשפט קצנא, א — עפ"י חו"מ קצת, יב).

כה. באלו אופנים יש שליח לדבר עבירה?

לדברי רבינא, במקום שהשליח אינו בר-חיוב, יש שליחות לדבר עבירה להתחייב בה המשלח. כגון כהן שאמר לישראל צא וקדש לי גרושה. או איש שאמר לאשה הקיפי לי קטן — המשלח חייב.

א. שלח כהן אחר לקדש לו גרושה — התוס' נקטו שנחשב 'בר חיובא' ואין שליח לדבר עבירה. ואילו הרמב"ן הרשב"א והר"ן נקטו שאינו בר חיובא, מפני שאינו מוזהר על קידושי אחרים.

ב. ישנה דעת אמוראים במקום אחר שאף המקיף את הקטן בעצמו פטור. ומאידך אשה המקפת חייבת. וסוגיתנו אינה נוקטת כדעה זו.

שלח אשה להקיף אדם גדול — רש"י ועוד ראשונים כתבו שגם בזה המשלח חייב [אלא שדיברו חכמים בדבר המצוי יותר]. ויש מפרשים (מובא ברשב"א ועוד) שבגדול הואיל ואינה יכולה להקיפו בלא דעתו, המשלח פטור לדברי הכל. [ואם תאמר מאי שנא מכהן המשלח לקדש לו גרושה, שגם היא מוזהרת בדבר (כביבמות פד: ובפשטות אין לחלק בין איסור הביאה לקידושין, וצ"ב) ואינה מתקדשת ללא רצונה. ודוחק להעמיד בשוגגת. ואפשר הואיל וכתב 'כי יקח' ולא כי תקח, אין הפעולה מתייחסת אלא לבעל או לשלוחו, משא"כ במקיף וניקף, המעשה נעשה ע"י שניהם, המקיף והניקף יחד. ויש לסייע מכך לדברי הר"א ממיץ (מובא ברשב"א נדרים צ: — כהסבר החת"ס אה"ע ח"א קג) שאיסור האשה בפסולי כהונה הוא משום הכשלת הכהן בעבירה ולא איסור עצמי].

לדברי רב סמא אף בכגון זה אין שליח לדבר עבירה. ואולם באופן שלשליח אין אפשרות בחירה אם לעשות אם לא — יש שליח לדבר עבירה. [שלא כדברי רב סמא, שגם באופן שלשליח אין אפשרות בחירה אם חצר משום שליחות נתרבתה].

א. יש מהראשונים שסוברים שבכל מקום שהשליח שוגג באיסור, הרי זה כבעל כרחו — ויש שליח לדבר עבירה. ויש חולקים.

ועוד דנו אודות מלך השולח שליח לדבר עבירה, אפשר שכיון שהשליח כפוי בדבר, יש שליח לדבר עבירה.

ב. יש שנקטו כרבינא (הגהות מיימוניות. וכן הביא הרמ"א להלכה). ואולם הש"ך האריך להוכיח מהראשונים דקיימא לן כרב סמא, כמו שהביאו הרא"ש והר"ן מהרמ"ה. (וע' בישוב דברי הרמ"א במנחת חינוך נד, מו [תוספת מן המחבר]. ושם כתב שלדעתו הש"ך (ביו"ד פד; קס סקכ"ב) חזר בו ופסק כרבינא).

והריטב"א (ב'חדשים') הביא מרביתו שאין כאן מחלוקת כלל אלא כל אחד נוקט טעם שונה. ג. יש מי שצדד שבעבירה דרבנן, כל שהשליח אינו בר חיוב — לדברי הכל יש שליח לדבר עבירה (ע' שער המלך — יו"ט ו, ט).

אופנים נוספים והלכות מסוימות שיש בהם שליח לדבר עבירה — ע' בקדושין מא-מב.

דפים י — יא

כו. א. האם קטנים יש להם תורת 'חצר' ו'ארבע אמות' לקנות?

ב. מהן ההשלכות היוצאות מן השאלה האם קנין חצר נתרבה משום שליחות או משום 'ידו'?

א. אמר ריש לקיש משום אבא כהן ברדלא: קטנה אין לה חצר ואין לה ארבע אמות. ורבי יוחנן משום רבי ינאי אמר: יש לה.

לפי הסבר אחד בגמרא, לענין גט לא נחלקו שקונה את הגט בחצר ובארבע אמות, מפני שקנין חצר בגט נתרבה מ'יד' (ונתן בידה ושלחה...), וכשם שיש לקטנה יד לקבל גיטה (שהרי אין צריך דעתה להתגרש), כך יש לה חצר וד' אמות. אלא מחלוקתם אמורה לענין מציאה, האם יש להשוותה לגט אם לאו.